

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію А.В. Іванової «Політична
толерантність як імператив процесу забезпечення соціально-політичної
стабільності», подану на здобуття наукового ступеня кандидата
політичних наук за спеціальністю
23.00.02 – політичні інститути та процеси**

Обрання темою дисертаційного дослідження проблеми політичної толерантності обумовлено актуальністю комплексних наукових досліджень ціннісної складової сучасних політичних процесів. Особливо актуальним це є на сучасному етапі розвитку української державності – за умов підвищеного рівня конфліктності суспільних відносин. Сучасний етап розвитку політичної системи характеризується істотними зрушеннями у взаєминах людини і влади, трансформаціями механізмів політичної конкуренції та збереження політичної стабільності. Концепт толерантності відіграє важливу роль у політичних відносинах держав, що проходять стадії політичного транзиту. Відтак, тема дисертаційного дослідження є вкрай актуальною для України. Можна погодитись з авторкою дисертаційного дослідження, що в процесі українського демократичного транзиту існує проблема дезорієнтації заходів державної політики в сфері розвитку демократичних цінностей в суспільстві. Тому особливий акцент держави робиться на творенні національних ідей та цінностей, спроможних поєднати традиції і сучасність; формуванні патріотизму. Авторка цілком справедливо постулює необхідність визначення політико-інституційних механізмів впровадження толерантної моделі політичних відносин в Україні з урахуванням сучасних тенденцій та соціально-політичних реалій.

Проблема толерантності не є новою в політичній науці, але тривалий час вона знаходиться на периферії наукових розвідок. В умовах ескалації політичних криз в окремих державах та у геополітичній системі в цілому слід констатувати безсумнівну актуалізацію та розширення проблеми

впровадження інституту політичної толерантності. Здебільшого інтолерантний політичний процес в сучасній українській державі вже досить тривалий час перебуває в полі зору науковців (правознавців, політологів, соціологів) та політиків-практиків, оскільки, існуючи у мінливому правовому та політичному просторі нашої країни, в умовах сучасних змін, дії політичних акторів не завжди відповідають критеріям не лише толерантності, а й демократії, потребам українського суспільства, перебувають під увагою міжнародного співтовариства та викликають занепокоєння з боку пересічних громадян через небезпеку, напруженість та нестабільність. Все це спонукає науковців до нових досліджень з метою визначення можливих шляхів виходу з такого стану суспільної та політичної кризи, обумовленої, не в останню чергу, недоліками інституту політичної толерантності та необхідністю подальшої модернізації українського суспільства.

У дисертаційному дослідженні А.В.Іванової пропонується саме такий підхід до вирішення цих актуальних завдань, який характеризується новизною та послідовним авторським баченням політичної толерантності як імперативу збереження соціально-політичної стабільності в державі.

Авторка дисертації визначає метою свого дослідження формулювання основних концептуальних засад створення ефективних моделей та механізмів впровадження інституту політичної толерантності як імперативу утвердження демократії та забезпечення соціально-політичної стабільності, у визначенні існуючих проблем практики та перспектив розвитку інституту політичної толерантності. Можна цілковито погодитись із науковими завданнями, які визначила авторка для досягнення поставленої мети. Ці завдання різні як за обсягом висвітлення проблем, так і за їх науковою спрямованістю, що сприяє досить всебічному розгляду даної проблеми. У роботі авторкою ґрунтовно розглянуто основні положення сучасних теоретичних та методологічних підходів до концепту толерантності; визначено категоріальний апарат дослідження та сутнісні особливості інституту політичної толерантності; проаналізовано сучасні наукові підходи

до толерантності як соціально-політичного інституту; виявлено імперативні засади впровадження інституту політичної толерантності та їх практичне місце в системі соціально-політичних відносин в умовах демократичного транзиту; визначено типи, форми та специфіку прояву політичної толерантності в соціально-політичному процесі; з'ясовано особливості моністичних та плюралістичних концепцій щодо визначення ролі та місця толерантності в аспекті забезпечення соціально-політичної стабільності; визначено характерні риси практики впровадження засад політичної толерантності в США та країнах Європейського Союзу; встановлено чинники інтолерантних проявів в сучасному українському суспільстві в контексті політичних взаємодій та функціонування політичної системи; визначено проблемні аспекти, потенційні загрози та перспективи реалізації толерантної моделі в сучасних українських реаліях.

Теоретико-методологічна основа дисертаційного дослідження базується на використанні різних підходів, і це є, безумовно, позитивною рисою роботи. На мій погляд, А.В.Івановій з самого початку дослідження вдається правильно побудувати роботу шляхом руху від визначення категоріального апарату до застосування розробленої методології для дослідження інституту політичної толерантності, особливостей політичної взаємодії в сучасних умовах. Особливістю роботи є й постійне – до останнього розділу роботи – звернення до наукових розробок попередників, що дозволяє авторці відтворити нормальний процес прирощення наукового знання в обраній тематиці.

Не викликають сумніву отримані в ході дослідження висновки дисертанта. Вони ґрунтовні, мають певну новизну для української політичної науки та свідчать про їх практичну значимість для сучасного політичного процесу.

У межах дослідження авторкою були отримані результати, які мають наукову новизну, що обумовлено сукупністю поставлених завдань, вирішенням актуальних проблем, які ще не отримали достатньої розробки у

науковій літературі. Слід погодитись із авторкою, що дуже значимим є розуміння толерантності як платформи обміну досвідом, політичними надбаннями, законодавчими, культурними чи соціальними практиками. Тому, сучасний політичний процес потребує не уніфікованих форм, а деякого сплаву різних стратегій та концепцій, інакше політичне поле, що представляє плюралістичну модель, буде неспроможне вирішувати таку багатокомпонентну сферу соціально-політичних проблем (с.89).

Справедливо стверджуючи, що толерантна спрямованість хоча б однієї зі сторін взаємодії, представляє позитивну умову подальшого комунікаційного обміну, А.В.Іванова робить важливий висновок щодо формування кола толерантності, що передбачає наступні етапи: 1.Толерантна соціальна дія; 2. Інформаційний обмін; 3. Толерантна реакція; 4.Інтеграційний процес (с.89-90). Отже, в даній моделі комунікація продукує взаємні толерантні дії та, як результат, соціальну інтеграцію. Це характеризує позитивну перспективну модель. Авторка цілком справедливо вказує й на можливість формату відносин за лінією «інтолерантний-інтолерантний». Слід погодитись, що в даному випадку обов'язок забезпечення інформаційного обміну між опонентами лежить на третій стороні (с.90). Цією стороною можуть бути ЗМІ, публічна діяльність державних, соціальних та політичних інститутів тощо. Отже, державна політика в сфері розвитку інститутів толерантності має бути спрямована на забезпечення зменшення дистанцій між опозиційними сторонами для нормалізації суспільно-політичного процесу. Однак, натомість, в контексті українських реалій, саме дезінтеграційна політика для окремих суб'єктів стає пріоритетною, та спрямована на ідеологічну, релігійну, політичну, мовну фрагментацію, за рахунок популістських спекуляцій електоральними цінностями. А посередницька функція держави не завжди реалізується повною мірою, що має значні наслідки для стану політичної системи.

А.В.Іванова цілком справедливо відзначає, що процес розвитку демократичної системи повинен відбуватися в двох основних напрямках:

вдосконалення інституту громадянського суспільства та створення механізму взаємодії та діалогу державної і соціальної систем (с.139). Авторка вказує на те, що політична толерантність характеризується не лише багатовимірністю сфер, але й багатофакторністю її суб'єктивних критеріїв. В даному контексті вона поділяється на індивідуальні та колективні форми, індивідуалізовані в персонально-суб'єктивному сприйнятті (с.139).

Аналізуючи практики політичної толерантності в США та країнах Європейського Союзу, авторка звертається до багатьох соціологічних досліджень, що лише прикрашає роботу, але найважливішим мені представляється те, що А.В.Іванова пропонує взяти у вигляді важливого критерію дієвості інституту толерантності в суспільстві відношення до іммігрантів та міграційної політики (с.153-155, 157).

Тема дисертації повністю узгоджується з метою та завданнями дослідження й є адекватною внутрішньому змісту роботи. Обрана структура дисертації обумовлена дослідницькими завданнями і дозволяє всебічно висвітлити обрану тему як в цілому, так і в окремих її аспектах.

Авторка здійснила ґрунтовний аналіз визначеної проблематики як у вітчизняній, так і зарубіжній політичній думці, що дозволило їй виокремити наукові підходи до розуміння сутності, особливостей та складових інституту політичної толерантності в сучасному політичному процесі.

Основні результати дисертаційного дослідження А.В.Іванової достатньо мірою апробовано на науково-практичних конференціях та опубліковано у фахових вітчизняних та зарубіжних виданнях.

Публікації достатньо повно розкривають основні положення та висновки роботи, які є достовірними, достатньо аргументованими й слушними. Мета і завдання дослідження, поставлені авторкою, повністю досягнуті.

Відзначаючи достатній рівень методологічної та прикладної розробки теми дослідження, слід висловити наступні зауваження щодо дисертаційного дослідження А.В.Іванової:

– можна погодитись із авторкою дисертаційного дослідження щодо можливості виділення інституту політичної толерантності з усіма атрибутами, які властиві політичному інститутові. Водночас потребує додаткового обґрунтування відмова авторки від виділення інституту інтолерантності, яка трактується в дисертаційному дослідженні лише як певне явище (див., напр., с.67) або модель (с. 68) політичного життя, звісно, протилежне явищу толерантності;

– в своїй роботі, особливо у підрозділі 3.3 (с.158-160), авторка демонструє багато прикладів проявів інтолерантності в українському суспільстві. Водночас залишається відкритим питання щодо оцінки – якісної, чи кількісної – співвідношення проявів або практик толерантності та інтолерантності в політичній сфері сучасної України. Бажано було б почути таку оцінку;

– авторка цілком вірно поєднує загрози інтолерантності із загрозами фрагментації суспільства за ідеологічними та національними критеріями (с.193), але представляється важливим визначити напрямки та силу такого взаємозв'язку: що тут виступає більш впливовим чинником – суспільно-політична фрагментація, частково успадкована від минулого, чи інтолерантність як переважаюча практика?

Висловлені зауваження не зменшують цінності дослідження та не спростовують високий рівень дисертаційної праці. Вони не носять принципового характеру, не впливають на ступінь обґрунтування дисертаційних висновків і не знижують наукову новизну роботи.

Отже, дисертаційна робота А.В.Іванової є завершеним науковим дослідженням, здійсненим на актуальну в науковому відношенні тему. Обґрунтованість наукових положень та висновків, сформульованих дисертантом, не викликають сумніву. Представлений автореферат повною мірою відображає зміст роботи, розбіжностей між текстом дисертації та положень автореферату немає.

Дисертаційна робота А.В.Іванової повною мірою відповідає паспорту

спеціальності 23.00.02 – політичні інститути та процеси, є самостійною, завершеною авторською працею, в якій отримані нові змістовні результати, які у сукупності вирішують конкретне наукове завдання, суттєве для вітчизняної політичної науки – здійснено комплексне дослідження концептуальних засад створення ефективних моделей та механізмів інституту політичної толерантності як імперативу утвердження демократії та забезпечення соціально-політичної стабільності. За актуальністю обраної теми, розв'язанням поставлених завдань, науковою новизною і практичним значенням отриманих результатів дисертаційна робота А.В.Іванової «Політична толерантність як імператив процесу забезпечення соціально-політичної стабільності» відповідає п. 11 та п. 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року, які висуваються до кандидатських дисертацій, а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси.

Офіційний опонент

професор, доктор політичних наук,
професор кафедри політології та
державного управління

Донецького національного

університету імені Василя Стуса

М.А.Польовий

